

Danmark i Norden: Arbejdsvilkår for ansatte i ældreplejen

Ældreomsorgs-erhvervet har svært ved at rekruttere og fastholde personale. Hvor er det, "skoen trykker", og hvad er det, der giver indhold og trivsel?

I begyndelsen af 2005 fik basispersonalet i handicap- og ældreomsorgen i Danmark, Norge, Finland og Sverige tilsendt et spørgeskema med spørgsmål om deres arbejdsforhold på godt og ondt. I Danmark drejede det sig om 1.200 tilfældigt udtrukne blandt FOA's medlemmer. Svarprocenten var 77.

En attraktiv arbejdsplads bør give personalet mulighed for at udnytte deres evner, den udgør ikke en helbredsrisiko, og den er et sted, hvor man gerne vil blive. Denne artikel viser de første, overordnede resultater af forholdene for personalet i Danmark men med en skelen til, hvordan Danmark placerer sig i det nordiske landskab.

Hvem passer gamle og handicappede?

Det er hovedsageligt modne kvinder, der er ansat som plejepersonale, og de er næsten alle sammen født og opvokset her i landet. Mere end to tredjedele er mellem 40 og 60 år, kun 2% er

mænd, og kun 4% er ikke født i Danmark.

Langt de fleste arbejder i ældreomsorgen, og kun 5% arbejder primært med handicappede personer under 65 år. I Norge og Sverige arbejder ca. 20% primært med handicappede personer under 65 år. Det er et erfarent personale, der tager sig af gamle danskere. Ca. en tredjedel har arbejdet i faget mellem 10 og 20 år og en anden tredjedel i mere end tyve år. Kun 3% har ingen uddannelse. Modsat har 53% en uddannelse på 1-2 års varighed og 31% på mere end 2 år.

Privatiseringen har endnu ikke sat sig væsentlige spor, idet 95% er offentligt ansat – og i faste stillinger. I Danmark er det ikke så almindeligt som i de andre lande, at det samme personale både arbejder om dagen og om aftenen. 60% af alle er deltidsbeskæftiget. De fleste er tilfredse med det antal timer, de arbejder (92%), men 6% udtrykker

ønske om at få flere arbejdstimer. I en tid, hvor det er svært at rekruttere og fastholde personale, kan det undre, at dette arbejdspotentialer ikke udnyttes.

Arbejdsgaver

Lovgivningsmæssigt er en ældrebolig i Danmark borgerens eget hjem, men af hensyn til den nordiske sammenlignelighed har vi i denne undersøgelse valgt at skelne mellem "almindelige" boliger og ældreboliger. Personalet blev spurgt, om de oftest arbejder:

I hjælpmodtagernes "almindelige" hjem (27%)

I bolig/institution for ældre eller handicappede (51%)

Både i hjælpmodtagernes "almindelige" hjem og i særlig bolig/institution (14%).

Der er en lille gruppe, der arbejder på fx daghjem eller dagcentre, men dette

TABEL 1: HVOR MANGE AF DEM, DU FOR DET MESTE HJÆLPER, HAR ...

	INGEN/NOGLE FÅ		CA. HALVDELEN		DE FLESTE/ALLE	
	Alm. bolig.%	Særlig bolig.%	Alm. bolig.%	Særlig bolig.%	Alm. bolig.%	Særlig bolig.%
...brug for hjælp ved forlytning	59	32	24	29	17	38
...psykisk sygdom	81	73	12	10	7	17
...demenssygdom	73	39	17	21	10	40

Note:

For alle tabeller gælder, at alm. bolig omfatter personale, som arbejder i almindelige boliger + evt. ældreboliger/institution, i alt 331 personer. Kategorien særlige boliger omfatter personale, som udelukkende arbejder i ældreboliger/institution, i alt 408 personer.

TABEL 2: HVOR OFTE SKER DET, AT DU I DIT

... gør rent
... laver varm mad
... serverer færdiglavet mad
... indkøber dagligvarer
... hjælper med personlig hygiejne
... drikker kaffe med en beboer
... støtter og trøster
... går tur med en beboer
... har administrative opgaver

personale er ikke medtaget i det følgende.

Der er selvfølgelig forskel på de beboere, personalet skal tage sig af, alt efter, om de kun arbejder i særlige boliger (kaldes plejepersonale), eller om de også arbejder i "almindelige" boliger (kaldes hjemmehjælpere). I de særlige boliger er der flere fysisk tunge beboere og flere med psykisk handicap og demens (se tabel 1.) Lige som der er forskel på de beboere, personalet skal tage sig af, er der forskel på de arbejdsopgaver, de udfører (se tabel 2). Størsteparten af både hjemmehjælpere og plejepersonale hjælper dagligt med personlig hygiejne, men gennemgående har plejepersonalet oftere direkte, personlig kontakt med dem, som de hjælper (hjælper en person med forflytning, går tur, støtter og trøster, drikker en tår kaffe), men der er også flere, som dagligt bruger tid på administrativt arbejde. Også andre – ikke dagligdags – personrelaterede opgaver tager plejepersonalet sig oftere af. Det drejer sig

om genoptræning, at følge en beboer til en aktivitet uden for boligen og at deltage i en fritidsaktivitet sammen med beboerne.

Det er iøjnefaldende, at genoptræning af de gamle – både i eget hjem og i særlige boliger – har lavere prioritet i Danmark end i de tre andre nordiske lande. I Danmark gennemførte 50% af plejepersonalet og 34% af hjemmehjælperne gangtræning, taletæning eller anden form for genoptræning inden for den seneste måned. I Sverige drejede det sig om 68%, i Norge 74% og i Finland hele 88% af plejepersonalet. Blandt hjemmehjælpere var det 57% i Sverige, 64% i Norge og 70% i Finland, som deltog i genoptræning.

Der tales meget om, at ældreplejen skal være fleksibel og tilpasset den enkeltes behov, hvilket stemmer dårligt overens med, at 94% af hjemmehjælperne og 85% af plejepersonalet oplyser, at det som oftest er bestemt i forvejen, hvilke arbejdsopgaver, der skal udføres hos den enkelte. Flexibiliteten er dog større, end den

I Danmark, Finland, Norge og Sverige er der gennemført en spørgeskemaundersøgelse, som med projektets titel skal belyse *Omsorgsvardag i Norden – likheter och olikheter speglade genom äldreomsorgens personal*. Der er derfor indsamlet oplysninger om pleje- og omsorgspersonalet (i hjemmeplejen og på institution) og deres hverdag; både m.h.t. konkrete arbejdsvilkår, arbejdets indhold og personalets syn på dette. I denne artikel fremlægges nogle overordnede resultater af forholdene for personalet i Danmark. Undersøgelsen er finansieret af det svenske "Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap".

Merete Platz er mag. scient. soc. og seniorforsker ved Gerontologisk Institut og Videnscenter på Ældreområdet. Hun har siden 1979 været engageret i det socialgerontologiske forskningsfelt.

platz@geroinst.dk

ARBEJDE ...			
HOS CA. HALVDELEN		HOS DE FLESTE/ALLE	
Alm. bolig. %	Særlig bolig. %	Alm. bolig. %	Særlig bolig. %
47	17	27	51
50	38	39	55
74	75	14	20
7	5	57	66
88	94	4	1
35	69	30	16
73	83	3	3
4	16	79	47
33	46	42	34

TABEL 3: HVOR OFTE SKER DET I DIT ARBEJDE AT DU...						
	STORT SET HVER DAG		HVER UGE		SJÆLDNERE	
	Alm. bolig. %	Særlig bolig. %	Alm. bolig. %	Særlig bolig. %	Alm. bolig. %	Særlig bolig. %
...løfter, flytter, bærer noget tungt	25	47	20	17	55	36
...arbejder i ubekvemme arbejdsstillinger	20	29	22	17	58	54
...arbejder i lokaler, som ikke passer til arbejdsopgaverne	16	19	20	9	64	72

ser ud på papiret. 52% af plejepersonalet og 38% af hjemmehjælperne siger nemlig, at de hver dag laver andet end planlagt for at tilgodese modtagernes behov. Yderligere 19% af plejepersonalet og 33% af hjemmehjælperne siger, at det sker hver uge. Danmark skiller sig ikke iøjnefaldende ud her.

Arbejdsvilkår

Personalet oplever både positive og negative sider ved deres arbejde.

Først nogle af de positive sider ved arbejdet: Ca. 75% synes, at arbejdsopgaverne som oftest er interessante og meningsfulde, og næsten alle andre synes det af og til. 32% synes, at de som oftest får mulighed for at lære noget nyt i arbejdet, og 53% synes, det sker af og til. Når det drejer sig om indflydelse på den daglige tilrettelæggelse af arbejdet, er der stor forskel på de to personalegrupper. 67% af plejepersonalet, men kun 46% af hjemmehjælperne synes, det sker ofte. I begge grupper er der ca. 30%, som synes, det sker af og til. Mulighed for at få nødvendig videreuddannelse falder også ud til den positive side. Ca. 30% mener, det sker ofte og ca. 40%, at det sker af og til.

På negativsiden kan følgende nævnes: 30% synes, at de som oftest har for meget at gøre på arbejde, og 55% at det sker af og til. Plejepersonalet i de andre lande føler sig dog væsentlig mere presset end de danske. Modsat er det personalet i de andre lande, der synes, at de som oftest har tid til at diskutere arbejdet med kolleger. I Danmark synes ca. 40%, at dette som oftest er tilfældet, mens en nogenlunde lige så stor andel synes, det sker af og til. På trods af, at mange udviser fleksibilitet for at imødekomme de ældres behov, er der 26% af hjemmehjælperne og 20% af plejepersonalet, der ofte føler sig utilstrækkelige, fordi de gamle ikke får den hjælp, de synes er rimelig. Yderligere 55% føler sig af og til utilstrækkelige. Kun 3% af personalet føler sig aldrig utilstrækkelige.

At tiden føles for knap hænger nok i nogen udstrækning sammen med, at 33% af hjemmehjælperne og 23% af plejepersonalet dagligt oplever, at der mangler personale pga. sygdom eller

andet fravær. Yderligere 30% siger, at det sker hver uge. For at det ikke skal gå for meget ud over de gamle, er der næsten 15%, som hver uge arbejder over mod betaling, og 5% arbejder over uden løn. Også frokostpausen må holde for. Ca. 15% siger, at de hver dag springer frokostpausen over eller forkorter den, fordi der er for meget at lave. For yderligere 25% sker dette hver uge.

Det tunge arbejde

Plejepersonalet må noget oftere end hjemmehjælperne dagligt løfte, flytte eller bære noget tungt og arbejde i skæve, forvredne eller på anden måde ubekvemme og besværlige arbejdsstillinger (se tabel 3). Med hensyn til det fysisk belastende arbejde er der meget store og iøjnefaldende forskelle mellem de fire nordiske lande. Der er således langt flere i alle de tre andre lande, - både blandt hjemmehjælperne og plejepersonale - som stort set hver dag må bære/løfte noget tungt, arbejde i forvredne stillinger og i lokaler, der ikke passer til arbejdsopgaverne. I nogle af landene drejer det sig om mere end dobbelt så mange som i Danmark.

Dertil kommer, at det danske plejepersonale oftere har tilstrækkelige hjælpemidler ved fysisk tungt arbejde. Dette gælder for 90% af plejepersonalet i Danmark, ca. 80% i Norge og Sverige og kun ca. 60% i Finland. Der kan således ikke herske tvivl om, at *omsorgspersonalet i Danmark har bedre fysiske arbejdsbetingelser end i de andre nordiske lande*. Hermed er det ikke sagt, at det ikke er muligt at gøre det bedre.

Både blandt hjemmehjælperne og plejepersonale føler omkring 60% sig næsten altid eller ofte træt i kroppen efter dagens arbejde. Omkring en tredjedel oplever, at arbejdet næsten dagligt giver rygsmærter, eller at de bliver psykisk udkørt (se tabel 4). På trods af, at plejepersonalet har fysisk mere besværligt arbejde, føler de sig ikke væsentligt mere hverken fysisk eller psykisk belastet af deres arbejde. Der er stort set ikke forskel mellem landene med hensyn til hvor mange, der føler sig belastet i arbejdet.

Sygefravær og sygenærvær

Det er kendt, at omsorgspersonalet har et relativt højt sygefravær. Det kan skyldes de fysiske og psykiske arbejdsbelastninger samt den intensive kontakt med mange mennesker. I denne undersøgelse har vi ikke beskæftiget os med, hvor længe personalet har været syge, men hvor ofte de har været sygemeldt inden for de sidste 12 måneder. Men vi har også set på, hvor ofte personalet inden for de sidste 12 måneder er gået på arbejde, selv om de af hensyn til helbredet egentlig burde have sygemeldt sig. Det sætter sygdomsadfærden i relief, og det viser, at *der er lidt flere, som er gået syge på arbejde, end der har været sygemeldte*. Blandt alle ansatte er der således 20%, som aldrig har været sygemeldt og 9%, som har været sygemeldt mere end fem gange. Dette skal sammenholdes med, at kun 17% aldrig er gået syge på arbejde og 14% er gået syge på arbejde mere end fem gange.

Forholdet til ledere og kolleger

Et væsentligt aspekt af arbejdsvilkårene er, hvorledes man har det med sine overordnede og med kollegerne. Her ses først på relationen til det noget diffuse, overordnede begreb "ledelsen", den helt specifikke leder, nemlig den nærmeste chef, og kollegerne.

Hjemmehjælperne har langt hyppigere møde med deres nærmeste chef end plejepersonalet. Således har 28% af hjemmehjælperne stort set møde med deres chef hver dag, og 36% hver uge. Blandt plejepersonalet er der ca. 20%, der mødes med chefen dagligt, og tilsvarende mange mødes med chefen hver uge. I Finland mødes personalet langt oftere med deres chef, mens det ikke sker så tit i Norge og især i Sverige.

Der er dog ikke den store forskel på, hvordan de to personalegrupper vurderer deres møde med chefen. 40% synes, de som oftest får tilstrækkelig information fra ledelsen om forandringer på arbejdspladsen, og 47% oplever, at de som oftest får støtte i arbejdet fra deres nærmeste chef. Kun 20% tilkendegiver, at de sjældent eller aldrig får tilstrækkelig information eller støtte i arbejdet. Dette modsvarer af, at

TABEL 4: SKER DET AT ...						
	ALTID/OFTTE		AF OG TIL		SJÆLDENT/ALDRIG	
	Alm. bolig.%	Særlig bolig.%	Alm. bolig.%	Særlig bolig.%	Alm. bolig.%	Særlig bolig.%
..du føler dig kropsligt træt efter dagens arbejde	59	62	35	28	6	10
..du har ondt i ryggen efter dagens arbejde	29	34	34	34	37	32
... du er psykisk udkørt efter dagens arbejde	33	31	37	43	30	27
... du har svært ved at sove fordi du tænker på dit arbejde	14	15	21	25	65	60

Det er iøjnefaldende, at genoptræning af de gamle – både i eget hjem og i særlige boliger – har lavere prioritet i Danmark end i de tre andre nordiske lande.

godt 20% føler, at de alt for ofte står alene med ansvaret for dem, de skal hjælpe. Andelen, som føler sig for ofte alene med ansvaret, er mindre i Danmark end gennemsnittet for de nordiske lande.

Der er 70%, som synes, at de bliver værdsat af deres nærmeste chef, men når det gælder ledelsen, er oplevelsen ikke så positiv, idet ca. 30% af plejepersonalet og 45% af hjemmehjælperne svarer bekræftende på følgende udsagn: "Det føles, som om ledelsen ikke stoler på personalet, der er for megen styring og kontrol". Manglen på tillidsfulde og åbne samarbejdsrelationer bliver endnu tydeligere, når kun ca. en tredjedel kan tilslutte sig følgende udsagn: "På min arbejdsplads opmuntres personalet til at fremføre kritik og synspunkter på organisationen". På dette område står Danmark (og Norge) svagt i nordisk perspektiv.

Forholdet til kolleger er belyst dobbeltsidigt. Dels hvordan den interviewede ser på sine kolleger og dels, hvordan hun tror, kollegerne ser på hende. Ca. 90% siger, at udsagnet "Jeg kan stole på, at mine kolleger udfører deres arbejdsopgaver godt" efter deres mening passer helt eller nogenlunde. Lige så mange synes, at deres eget arbejde bliver værdsat af kollegerne.

Forholdet til hjælpmodtagerne

Omsorgspersonalet må stå model til lidt af hvert. Det gælder især plejeper-

sonalet. Godt 20% bliver kritiseret eller skældt ud af hjælpmodtagere eller deres pårørende hver uge, mens modsat knap 20% siger, at det aldrig sker. Blandt hjemmehjælperne er der kun 8%, som hver uge bliver kritiseret eller skældt ud og godt 20%, som aldrig bliver det. Trusler eller vold forekommer også. 15% af plejepersonalet oplever det hver uge, og kun ca. en tredjedel oplever det aldrig. Hjælpmodtagere i eget hjem og deres pårørende er langt mindre voldelige. Således udsættes kun 2% af hjemmehjælperne for vold eller trusler hver uge, og mere end halvdelen udsættes aldrig for slige ubehageligheder. Pleje og omsorg af skrøbelige gamle indbefatter bl.a. badning og påklædning – altså intim kropslig berøring, og det kan inspirere til seksuelle tilnærmelser. Uanset arbejdsplads sker det for nogle få procent hver uge; godt 60% oplever det aldrig.

Trods dette oplever personalet, at forholdet til de gamle er stort set positivt og givende. Mellem 90% og 100% synes, deres arbejde bliver værdsat meget af hjælpmodtagerne, og ca. 80% synes, at arbejdet bliver værdsat af de pårørende. Til udsagnet "Jeg får ofte meget igen i mødet med mine hjælpmodtagere" er det kun ca. 10%, som siger, at det ikke rigtigt eller slet ikke passer. Det er tilfældet, uanset om arbejdspladsen er en almindelig bolig eller en særlig bolig for de svageste.

Helbredsrisiko og arbejdsophør

Der er rimelig god overensstemmelse mellem de ansattes evner og de krav, arbejdet indbefatter. Det giver mere end 80% udtryk for. Af de resterende er der flere, som synes, at kravene er for lave, end at de er for høje. Når det drejer sig om helbredet, er den gruelig gal. Både blandt hjemmehjælperne og plejepersonalet siger tre ud af fire, at de tror, at der er en meget stor eller ganske stor helbreds- eller sikkerhedsrisiko forbundet med arbejdet. Det er mere end i nogen af de andre nordiske lande, hvor gennemsnittet ligger på ca. halvdelen. Der er 33% af hjemmehjælperne og godt 40% af plejepersonalet, der inden for det sidste år alvorligt har overvejet at slutte. Blandt hjemmehjælperne ligger Sverige højere, og blandt plejepersonalet ligger Danmark og Sverige på samme niveau, men væsentligt over Norge og Finland.

Hvorfor personalet reagerer, som de gør, ligger uden for nærværende rammer at besvare. Det er nødvendigt med både meget bredere og dybere analyser.